

dr hab. Kazimiera Jaworska, prof. PWT
Instytut Filozofii Chrześcijańskiej i Nauk Społecznych
Papieski Wydział Teologiczny
we Wrocławiu

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr. Kamila Romana

pt. *Wychowanie patriotyczne w samorządowych i katolickich szkołach podstawowych,*
Lublin 2023, ss. 300,
napisanej pod kierunkiem ks. dra hab. Adama Maja COr
- Instytut Pedagogiki - Wydział Nauk Społecznych -
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Struktura recenzji: 1) podstawa prawna recenzji, 2) trafność wyboru tematu i jego oryginalność, 3) konstrukcja i treść rozprawy, 4) podstawa źródłowa dysertacji i literatura przedmiotu, 5) metodologiczne podstawy badań, 6) ocena pracy pod względem warsztatowym i językowym, 7) ocena osiągniętych przez Doktoranta efektów kształcenia, 8) kwestie do dyskusji, 9) konkluzja.

1. Podstawa prawna recenzji

Podstawę prawną niniejszej recenzji stanowią: art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018, poz. 1668), a także Uchwała Rady Instytutu Dyscypliny Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II z dnia 5 lipca 2023 r. dotycząca powołania recenzentów w przewodzie doktorskim Pana magistra Kamila Romana. Recenzja sporządzona została na podstawie dokumentów przesłanych w formie drukowanej.

2. Trafność wyboru tematu i jego oryginalność

Kształtowanie postaw patriotycznych młodego pokolenia jest istotnym problemem we współczesnej pedagogice. Ze względu na aktualną sytuację geopolityczną na świecie oraz trwającą od 2022 r. wojnę na Ukrainie, należy ponownie spojrzeć na zagadnienie wychowania patriotycznego dzieci i młodzieży także w polskim systemie edukacyjnym. Zasadniczy wpływ na kształtowanie systemu wartości dzieci, w tym także wartości patriotycznych, posiadają rodzice. W Polsce, wraz z podjęciem przez dzieci obowiązku szkolnego, kształcenie i wychowanie w duchu patriotycznym realizowane na wszystkich szczeblach kształcenia jest

usankcjonowane prawnie. W świetle jednego z kluczowych aktów prawa oświatowego – nauczyciel zobowiązany jest m.in. „[...] kształcić i wychowywać młodzież w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka; dbać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów”¹. Tym samym szkoła jest kolejnym ogniwem wspomagającym zainicjowany przez rodziców proces wychowania patriotycznego. Realizacja wychowania patriotycznego w szkołach uwzględnia szereg aspektów i jakkolwiek jest usankcjonowana prawnie, jest uzależniona od wielu czynników, a tym samym w praktyce może przynosić różne efekty. Wychowanie patriotyczne stanowi fundament integralnego rozwoju człowieka. Ponadto jest istotnym aspektem w kształtowaniu jego tożsamości.

Mając powyższe na względzie, zasadne wydaje się podjęcie badań nad tym zagadnieniem. Właśnie recenzowana dysertacja wpisuje się w obszar współczesnych rozważań nad wychowaniem patriotycznym młodego pokolenia. Przedmiotem badań mgr. Kamila Romana jest „*wychowanie patriotyczne w samorządowych i katolickich szkołach podstawowych ujęte w aspekcie teoretycznym i w świetle własnych badań empirycznych, przeprowadzonych wśród nauczycieli pracujących w szkołach samorządowych i katolickich*” (s. 8). Tym samym temat rozprawy jest oryginalny, a jego wybór zasadny oraz istotny społecznie.

3. Konstrukcja i treść rozprawy

Konstrukcja recenzowanej dysertacji doktorskiej uwzględnia klasyczne reguły strukturalizacji tekstów relacjonujących badania teoretyczno-empiryczne. Tworzą ją: część teoretyczna, metodologiczna, analiza wyników badań oraz rekomendacja edukacyjna. Zasadnicza narracja została zaprezentowana w czterech rozdziałach, a każdy z nich został podzielony na podrozdziały, te zaś na paragrafy. Taki podział treści recenzowanej dysertacji nie tylko ułatwia jej lekturę, ale świadczy o dobrym opanowaniu materiału źródłowego i wiedzy pozaźródłowej Doktoranta. Układ i kolejność rozdziałów nie wzbudzają zastrzeżeń. Są logiczne i spójne pod względem problemowym. Każde z przedstawionych zagadnień jest starannie opracowane z uwzględnieniem zarówno wątków ogólnych, jak i szczegółowych

Rozdział pierwszy pt. *Teoretyczne podstawy wychowania patriotycznego* (s. 11-101) stanowi wprowadzenie do zasadniczych rozważań Doktoranta podjętych w dalszych częściach

---

¹ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. 2018 r. poz. 967, z późn. zm.), art. 6.

rozprawy. W tym rozdziale Autor przybliżył problematykę patriotyzmu w ujęciu historycznym od czasów zaborów, poprzez II Rzeczpospolitą, po czasy komunizmu (podrozdział I - s.11-38). W następnym podrozdziale (s. 38-79) ukazał istotę patriotyzmu i wartości patriotycznych uwzględniając podstawowe kategorie i wartości patriotyczne, definicyjne ujęcie patriotyzmu, jego typologię i strukturę, współczesne zagrożenia dla patriotyzmu oraz patriotyzm w nauczaniu Kościoła katolickiego. Podrozdział trzeci poświęcił pojęciu i strukturze wychowania patriotycznego (s. 80-101) prezentując rozumienie pojęcia „wychowanie” i „wychowanie patriotyczne”. W dalszych częściach tego podrozdziału scharakteryzował wychowanie patriotyczne w integralnym rozwoju osoby, cele wychowania ku wartościom patriotycznym oraz podstawowe środowiska wychowania patriotycznego.

Rozdział drugi pt. *Wychowanie patriotyczne w samorządowych i katolickich szkołach podstawowych w świetle prawa oświatowego i literatury* (s. 102-181) również posiada charakter teoretyczny. W podrozdziale pierwszym (s. 102-118) Doktorant dokonał charakterystyki szkoły podstawowej w polskim systemie oświaty z uwzględnieniem specyfiki samorządowego i katolickiego szkolnictwa podstawowego. Natomiast w podrozdziale drugim (s. 119-151) przedstawił zagadnienie patriotyzmu i wychowania patriotycznego w świetle prawa oświatowego w odniesieniu do szkolnictwa podstawowego. W kolejnym – trzecim – podrozdziale (s. 152-181) ukazał specyfikę wychowania patriotycznego w katolickiej szkole podstawowej. W podrozdziale czwartym zaprezentował rolę podstawowych podmiotów i środowisk w wychowaniu patriotycznym w samorządowych i katolickich szkołach podstawowych (s. 163-181) uwzględniając środowisko nauczycielskie, lokalne samorządy, organy prowadzące w przypadku szkół katolickich, środowisko rodzicielskie oraz kwestię współdziałania podmiotów szkoły w procesie wychowania patriotycznego uczniów samorządowych i katolickich szkołach podstawowych.

W rozdziale trzecim pt. *Podstawy metodologii własnych badań empirycznych* (s. 182-207) Doktorant zaprezentował: przedmiot i cel badań (s. 182-187), problemy badawcze (s. 188-190), zmienne i wskaźniki (s. 191-192), metody, techniki i narzędzia badawcze (s. 193-201), teren badań i charakterystykę badanej grupy (s. 202-205) oraz przebieg i organizację badań własnych (206-207).

W czwartym rozdziale pt. *Wychowanie patriotyczne w szkołach podstawowych w świetle analizy wyników badań empirycznych* (s. 208-245) Pan mgr Kamil Roman w kolejnych podrozdziałach omówił organizację wychowania patriotycznego w szkołach podstawowych samorządowych i katolickich (podrozdział pierwszy - s. 208-214), przebieg wychowania patriotycznego w szkołach podstawowych samorządowych i katolickich (podrozdział drugi –

s. 215-226) oraz efektywność wychowania patriotycznego w szkołach podstawowych samorządowych i katolickich (podrozdział trzeci – s. 227-245).

Dalszą część pracy stanowi *Podsumowanie wyników własnych badań empirycznych* (s. 246-254). Bogatą monografię zagadnienia uzupełniają elementy formalne: *Spis treści* (s. 3-4); *Wstęp* (s. 5-10); *Zakończenie* (s. 255-259); *Spis tabel* (s. 260); *Spis rysunków* (s. 261) *Bibliografia* (s. 262-292) oraz *Aneks* (s. 293-300), który zawiera *Kwestionariusz ankiety* stanowiący podstawę badań empirycznych. W rozprawie Autor zamieścił interesujące zestawienia wyrażone w formie graficznej.

4. Podstawa źródłowa dysertacji i literatura przedmiotu

Autor niniejszej zapoznał się z aktami prawnymi oraz obszerną literaturą naukową dotyczącą omawianego problemu badawczego. Nie ustrzegł się jednak błędów w interpretacji niektórych tektów. Pisząc o patriotyzmie w czasach komunizmu, mgr Kamil Roman wykorzystał publikację W. F. Marciniaka (*Związek Patriotów Polskich jako organizator repatriacji obywateli polskich z ZSRR w latach 1945-1946*, „Pamięć i Sprawiedliwość”13/1, 2014, s. 339-367), ale w sposób mało precyzyjny przedstawił istotną kwestię. Na s. 26 czytamy: „*Po zakończeniu II wojny światowej uległy zmianie granice Polski. Ludność pochodzenia polskiego zamieszkująca terytoria polskie na wschód od linii Curzona musiała je przymusowo opuścić, gdyż zostały one wcielone do ZSRR. Z tego względu władze ludowe przeprowadziły na szeroką skalę działalność repatriacyjną celem przeniesienia Polaków z kresów na „ziemie odzyskane”. Związek Patriotów Polskich organizował w tym czasie dla repatriantów ze wschodu kursy języka polskiego*”. Wojciech F. Marciniak w cytowanej przez Doktoranta publikacji przedstawił aktywności ZPP w zakresie organizowania kursów języka polskiego dla przyszłych repatriantów, którymi byli Polacy - głównie dzieci znajdujące się pod opieką polskich sierocińców, przymusowo deportowani przez Rosjan w głąb ZSRR w czasach II wojny światowej. Natomiast z opisu mgr. Kamila Romana można wywnioskować, iż wspomniane kursy języka polskiego były powszechnie organizowane dla Polaków przesiedlanych na tzw. „Ziemie Odzyskane”.

Doktorant pisząc o obchodach milenium chrztu Polski (s. 30-31) wspomina „*Orędzie Biskupów Polskich do ich Niemieckich Braci w Chrystusowym Urzędzie Pasterskim*”, które zostało wykorzystane przez aparat komunistycznego państwa jako narzędzie do kształtowania antykościelnych postaw młodego pokolenia. W 1966 r. Kościół katolicki świętował milenium chrztu Polski, poprzedzone trwającymi 9 lat przygotowaniem określonymi mianem Wielkiej Nowenny – programu duszpasterskiego autorstwa Prymasa Stefana Wyszyńskiego. Natomiast

władze partyjno-państwowe - w opozycji do Kościoła - obchodziły jubileusz tysiąclecia państwa polskiego. W ramach szeroko zakrojonych przygotowań do tego jubileuszu realizowały zakrojony na szeroką skalę program imprez i uroczystości, których nadrzędnym celem było indoktrynowanie społeczeństwa w duchu komunistycznym. Konfrontacja milenijna pomiędzy państwem a Kościołem bez wątpienia wywarła silny wpływ na kształtowanie postaw społecznych i ówczesne rozumienie pojęcia „patriotyzm”. Szkoda, że Doktorant tę część swojej rozprawy potraktował ogólnikowo i nie wykorzystał istotnych opracowań dotyczących tego zagadnienia (np. *Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006; B. Noszczak, *Antymilenium. Konflikt państwa z Kościołem na tle obchodów tysiąclecia chrztu Polski (1956-1966/1967)*, Warszawa 2020; *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009; *Kardynał Bolesław Kominek, biskup, dyplomata, wizjoner*, red. W. Kucharski, R. Łatka, Wrocław 2020).

Na s. 35 Autor wspomniał o realizacji programu patriotycznego w szkołach na Opolszczyźnie: „*W tym czasie w szkołach na Śląsku Opolskim nauczyciele realizowali program wychowania patriotycznego, który podlegał kontroli i akceptacji władz. Działania te realizowane były na lekcjach wychowawczych, a także zajęciach z wychowania obywatelskiego. W pracy z uczniami nauczyciele stosowali tematykę związaną z historią Piastów na Śląsku, ruchów chłopskich na tym terenie oraz miejscowych legend i tradycji*”. Realizacja takiego programu była specyficzna nie tylko dla Opolszczyzny. Generalnie na ponemieckich ziemiach, które po II wojnie światowej zostały przyłączone do państwa polskiego, w działalności edukacyjnej odwoływano się do polskich epizodów w dziejach tych ziem. Był to jeden ze sposobów ich repolonizacji oraz integrowania zamieszkującej je społeczności, którą tworzyli polscy powojenni przesiedleńcy, m.in. z kresów wschodnich.

Ponadto żałować należy, iż w obszernym spisie wykorzystanej literatury naukowej zabrakło publikacji L. Szuby, *Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944-1956*, Lublin 2002.

5. Metodologiczne podstawy badań

Prezentowana rozprawa doktorska zawiera określenie podstawowych aspektów postępowania badawczego, wymaganych regułami metodologicznymi. W rozdziale trzecim pt. „*Podstawy metodologii własnych badań empirycznych*” Doktorant przybliżył przyjęte założenia badawcze, scharakteryzował przedmiot prowadzonych badań oraz określił ich cel główny i cele szczegółowe. Przedstawił także problemy badawcze oraz zmienne i wskaźniki. Ponadto opisał teren badań, scharakteryzował badaną grupę oraz opisał przebieg i organizację

badania własnych. Określając cel rozprawy mgr Kamil Roman słusznie wykorzystał powszechnie przyjęty w pedagogice podział na cele poznawcze, teoretyczne i praktyczne (s. 187). Za cel swojej rozprawy przyjął rozpoznanie procesu wychowania patriotycznego w szkołach podstawowych samorządowych (publicznych) i katolickich w świetle teorii i własnych badań empirycznych. Za cel badań empirycznych uznał poznanie wychowania patriotycznego uczniów w szkołach podstawowych samorządowych i katolickich (cel poznawczy), wzbogacenie podstaw teoretycznych wychowania patriotycznego w szkołach podstawowych (cel teoretyczny) oraz opracowanie wniosków i aplikacji dla praktyki pedagogicznej w zakresie wychowania patriotycznego w szkołach podstawowych samorządowych i katolickich (cel praktyczny).

Realizując procedurę badawczą, Doktorant sformułował następujący problem główny: *Jaka jest organizacja, przebieg i efektywność wychowania patriotycznego w samorządowych i katolickich szkołach podstawowych w opinii nauczycieli?* (s.189). Mając na względzie złożoność problematyki, zdecydował się na uszczegółowienie problemu głównego w trzech aspektach:

- a) organizacji wychowania patriotycznego w szkołach podstawowych samorządowych i katolickich (uwzględnił tutaj 3 problemy szczegółowe) -(s. 189),
- b) przebiegu wychowania patriotycznego w szkołach podstawowych samorządowych i katolickich (sformułował 5 problemów szczegółowych) – (s. 189),
- c) efektywności wychowania patriotycznego w szkołach podstawowych samorządowych i katolickich (uwzględnił 4 problemy szczegółowe) – (s.190).

Ponieważ w przeprowadzonych badaniach problemy badawcze przyjęły postać pytań dopełnienia, a same badania mają diagnostyczny charakter, Doktorant, nie łamiąc procedury badawczej, nie zdecydował się na sformułowanie hipotez badawczych (191).

W przeprowadzonych badaniach wzięło udział 973 nauczycieli szkół podstawowych z całej Polski, w tym 795 (82%) ze szkół samorządowych i 179 (18%) ze szkół katolickich. Zakres czasowy rozprawy dotyczy lat 2019-2023, natomiast badania empiryczne zostały zrealizowane w 2023 roku (s. 202). W ramach całej rozprawy wykorzystano metodę analityczno-syntetyczną, zaś do badań empirycznych posłużono się metodą sondażu diagnostycznego używając autorskiego kwestionariusza ankiety, liczącej łącznie 25 pytań (s.293-300). Odpowiedzi na każde z pytań zostały poddane szczegółowej egzegezie. Do analizy zebranych wyników badań wykorzystano metody statystyczne za pomocą programu IBM SPSS Statistics. Uzupełnieniem badań empirycznych Doktoranta stanowią interesujące zestawienia wyrażone w formie graficznej.

Zaprezentowane wyniki badań implikują stosowne aplikacje praktyczne, które mogą doskonalić proces wychowania patriotycznego w szkołach samorządowych i katolickich.

6. Ocena pracy pod względem warsztatowym i językowym

Pan mgr Kamil Roman stworzył elaborat naukowy, w którym syntetycznie przedstawił na podstawie przeprowadzonych badań własnych oraz obszernej literatury naukowej problem wychowania patriotycznego w samorządowych i katolickich szkołach podstawowych. Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska jest wartościowym opracowaniem naukowym, napisanym zgodnie z nauką metodologią. Oryginalne wyniki potwierdzają właściwy wybór tematu, prawidłowo sformułowany cel badawczy i logicznie zaplanowany podział zagadnień głównych i szczegółowych. Generalnie, Doktorant wykazał się umiejętnością zastosowania odpowiedniej do tematu procedury badawczej, umiejętnością doboru i wykorzystania literatury naukowej i materiałów źródłowych. Praca posiada rozbudowany aparat krytyczny. Podział bibliografii nie wzbudza zastrzeżeń.

W odniesieniu do recenzowanej dysertacji trudno jest mieć zastrzeżenia co do estetyki pracy. Nieobecne są w niej również błędy terminologiczne oraz frazeologiczne. Generalnie jest ona poprawna pod względem językowym. Co prawda dostrzeżono w niej kilka literówek, ale świadomie ich wymienianie zostało pominięte przez recenzenta, gdyż zapewne zostaną one usunięte w trakcie przygotowań rozprawy do druku.

7. Ocena osiągniętych przez Doktoranta efektów kształcenia

Rozprawa doktorska mgr. Kamila Romana została napisana starannie i sumiennie. Jest ona efektem dogłębnych badań naukowych opartych na stosunkowo bogatej bazie źródłowej oraz literaturze przedmiotu. Praca dowodzi wielkiego zaangażowania badawczego Doktoranta, który wykazał się dobrą znajomością reguł pedagogicznego postępowania badawczego oraz dowiódł umiejętności ich zastosowania w przeprowadzonych przez siebie badaniach. Pan mgr Kamil Roman wykazał się również umiejętnością rozważnego i obiektywnego formułowania ocen. Zaprezentował dojrzały warsztat naukowy i pomyślnie zrealizował zadanie badawcze, które określił we wstępie rozprawy.

8. Kwestie do dyskusji

Przedstawiona w pracy tematyka jest nadal aktualna, zwłaszcza w kontekście informacji dotyczących obecnej sytuacji geopolitycznej z uwzględnieniem wydarzeń rozgrywających się

za wschodnią granicą Polski, co może wpływać na organizację, przebieg i efektywność wychowania patriotycznego we wszystkich typach szkół funkcjonujących na obszarze naszego państwa. Pierwsze pytanie dotyczy zatem potencjalnych działań władz oświatowych: czy i w jaki sposób zwiększyć efektywność wychowania patriotycznego w szkołach objętych ich nadzorem? Natomiast drugie pytanie dotyczy dzieci i młodzieży: jakie wartości należałoby promować w mediach społecznościowych, aby zachęcić młode pokolenie Polaków do hołdowania ideom patriotycznym?

9. Konkluzja

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi interesujące studium naukowe i dostarcza oryginalnego rozwiązania ważnego problemu badawczego z zakresu pedagogiki . Zarówno jej zawartość merytoryczna, jak i poprawność od strony formalnej upoważniają do stwierdzenia, że Autor rozprawy, mgr Kamil Roman, w wysokim stopniu opanował umiejętność pisania tekstów naukowych oraz posługiwania się odpowiednimi dla pedagogiki metodami i narzędziami badawczymi. Wykazał się także wysokim poziomem wiedzy teoretycznej i erudycją.

Uważam, że dysertacja mgr. Kamila Romana *pt. Wychowanie patriotyczne w samorządowych i katolickich szkołach podstawowych* w pełni odpowiada wymaganom stawianym rozprawom doktorskim w świetle Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym w trybie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora. Tym samym daje podstawę do dopuszczenia jej Autora do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

Wrocław, dnia 24 sierpnia 2023 roku

Dr hab. Kazimiera Jaworska, prof. PWT